

Glas, pred katerim sem bežal ob robu
 noči kot ob zrcalu, glas gore,
 ki jo zaslanja negibna perut,
 oddaljen in tih kakor smrt —

sam stojim v noči, da ti med sencami
 vrnem odmev. Odvrigel sem temni
 naličnik sanj, ki se zdaj mrzlo zrcali
 v temi. Na moj obraz dolgo bleščeče prši.

Pod mozaikom mrtvih stvari čakam
 z licem, nagnjenim nad tišino,
 kakor se človek v snu nagne
 nad nepregledno vodo.

Glas, pred katerim sem bežal ob robu
 noči kot ob zrcalu, glas gore,
 v temi izzveneva. Strnjene v krog
 žarijo nad mano ptičje oči.

LUCIDA INTERVALLA

(Sanjarije izgubljenega človeka)

Jan Makarovič

Kaj je treba storiti najprej?

Najprej daj piti svojim očem.

Toda kaj? Ne sprašuj; vse, vse; ali ne vidiš, da umirajo od žeje? Ne daj, da bi se pokrile s prahom kot akti v uradu za registracijo.

Naj pijejo strehe, oblake, nebo, ljudi, meglo, kamenje, zidove, okna, sonce, blato, obraze, veter ... Pusti, naj pijejo vse, brez misli, brez izbire, brez namena, brez korekture predsodka in brez diktature poželenja.

Da čas »sestoji iz trenutkov«? Kaj ni vse življenje, ves čas v resnici en sam trenutek, vedno nov, vedno drugačen in vendar isti v vso neskončnost?

Treba je živeti v trenutku... Vsa umetnost življenja je v tem, da znamo živeti v trenutku, v sedanjosti. Samo sedanjost obstaja, samo trenutek, ki ga živiš in izpiješ do dna.

To je predmet. Predmet obstaja izven tebe, neodvisno od tebe. Predmet obstaja sam po sebi. Predmet ne prekopicuje kozolcev pred teboj, da bi vzbudil pozornost. Predmet obstaja pred teboj v svoji čistosti in samosvojesti. Predmet ne obstaja zaradi nečesa. Tudi ne zaradi sebe. Predmet obstaja sam po sebi, kakor obstaja in kakor je.

Taka je umetnina. Umetnina ni ustvarjena zaradi tebe; tudi ne zaradi sebe. Tu ni nič več mogoče. Predmet je predmet, tak, kot je. Predmet ni nastal iz drugega, temveč je resnica drugega. Predmet je obstajal že pred samim seboj. Predmet je neizbrisen, predmet je večni. To je predmet.

V nasprotju s tehniko, ki pretvarja stvar po sebi v stvar za nas, v predmet naše vsakodnevne potrošnje, ustvarja umetnost stvar po sebi. Umetnina za nas ni pomembna zato, ker nas razveseljuje, temveč zato, ker obstaja, ker je.

V umetnini se ne javljajo aktivni odnosi med nami in svetom, ki že obstajajo, temveč možnosti, skrite sile, ki spiyo v svetu in v nas. Odtod trpkost umetnosti: tu ni končnega uresničenja, temveč je samo možnost, napetost, protislovje...

Umetnost je odmaknjena, vedno je na prehodu.

Harmonija? Pomiritev duše? Doživeti umetnino se ne pravi jesti. Umetnost ni samo pomiritev potreb, ni odgovor, temveč je sama novo in novo, večno vprašanje.

»Lepota pa prinaša začudenje in prevzetost in radost, ki je združena z bolečino« (Plotinos). Zakaj? Zato ker gledanje na stvari kot na lepe ni gledanje na stvari kot na danost, kot na mrtve, kot na dokončano in odpravljeno, temveč je to gledanje na stvar v njeni *resničnosti*, zgodovini, vsebini in možnosti. Stvar *na prehodu*: ni gotovo, da se bo možnost uresničila, ni gotovo, da se bo danost ohranila: nič ni gotovo, dokončno, tu je *kritična točka*, polna tesnobe, a tudi polna pričakovanja — neslutene sile, skrite v stvareh, se javljajo očem.

V ljubezni se prebujejo nove moči, tako moči izraza kot moči dojemanja: v ljubezni se manifestira lepota. Lepota se manifestira v človeškem delu, v vsem, kjer gre za protislovja in herojsko reševanje protislovij. In herojsko dejanje je to, kar je *tvoje* dejanje, kar lahko storiš le ti... Skratka, *dejanje po sebi*.

Morda je čar umetnosti prav v tem, da nam daje snov, vsebino, materijo stvari v njeni prvobitni, še ne razstavljeni in razporejeni takosti, v njenem prvobitnem naletu, v njeni snovnosti. Stvarnost, kakršna se nam kaže, je običajna, vsakdanja, uhojena in zato abstraktna, sploščena, izsušena danost. V njej ni krvi, ki je stvarnosti lastna v njeni izvirni enkratnosti. Stvari so realne, toda ker smo jih vajeni, se ne zavedamo njihove resnične, globoko smiselne in neutolažljivo smisla iščočee realnosti. Naj bodo stvari ali ljudje ali živali — ne zavedamo se jih v njihovi masivni neprozorni snovnosti. Vsakdanje so nam in zato gledamo skoznje, kakor da bi bile zrak ali steklo. Ker smo obsedeni od svojih vsakdanjih omejenih ciljev, se ne zavedamo, da imajo tudi one svojo smiselnost in se borijo s svojo nesmiselnostjo. Te svoje nesmiselnosti, neresničnosti in idealnosti se osvobodijo šele takrat, ko postanejo smiselne in resnične za nas.

Prav umetnost pa nam razodeva realnost, nedolžno nepotvorjenost stvari, ki je sami ne vidimo. Če bi gledali svet kakor otroci, v njegovi neposredni čistosti, potem bi nam bil ves svet umetnina. Tako pa gledamo na svet z vidika svojih lastnih sebičnih ciljev in cenimo stvar samo tedaj, kadar se da konzumirati.

V tistih časih, ko je bil um še pesnik (*noys poetikos*), očaran nad zvenom svojih lastnih besed — v tistih davnih časih se je pojavil pojem »forme«.

Za nas je »forma« zunanje, površno, nebistveno. Za antiko je pomenila forma vse kaj več. Grška beseda »*morfe*« (kakor latinska »*forma*«) pomeni milino, čar oblike, lepoto. V filozofiji pa pomeni *bistvo* stvari.

Za nas so stvari po sebi za pojavi, *onkraj* pojavov, *onkraj* čutnosti. Tako smo se navadili misliti zato, ker naš pohlep po čutnih nasladah nikdar ne more do kraja utešiti našega hrepenenja, ker naša čutnost vedno znova ostaja prazna in nesmiselna, ker je naš pohlep vedno znova osleparjen, ker nas naš pohlep vedno znova osleparja za to, po čemer hrepenimo.

Tako je vse dotlej, dokler hočemo imeti, si prisvojiti in izpiti to, kar je dano že od začetka v našem telesu in v svetu naših predmetov. Svet nam je prazen in naša sla je vedno znova usmerjena v to, česar še nismo videli, česar še nismo odkrili, česar še nismo okusili. Vsa naša volja je pohlep, vsa naša čustva so zavist, vse naše misli so sumničenje, da ima nekdo nekaj takega, da obstaja nekje nekaj takega, da bi *lahko*

obstajalo nekje nekaj takega, česar še nismo spoznali, kar smo za vedno izgubili, ker smo zamudili priložnost. Vse naše želje so onkraj tega, kar občutimo v sedanjosti. Naš bog je bog Skušnjavec, bog Zvodljivec, bog nebeškega kraljestva, ki ga hočemo doseči že na tem svetu, pa se vedno znova pokaže, da ni od tega sveta.

Toda tedaj, ko ne iščemo več, ko ne hrepenimo več, ko začnemo graditi svoj lastni človeški svet iz materije velikega sveta — tedaj se uteši naša sla... Ustvarili smo čudež: nadčutno, vesoljno, nedosežno nam sedaj izžareva iz čutnosti same! To je lepota. Lepota je prav to: nadčutnost čutnosti, naravna nadnaravnost, božanstvo človeškega.

Stvar se nam prav v svoji enostranosti, delnosti, prav v omejenosti svoje čutnosti javlja kot celotna, resnična stvar, kot stvar po sebi, ker njena notranja svetloba prodira iz vseh njenih delov.

Biti umetnik se pravi s pomočjo simbolov in mask osvobajati človeštvo simbolov in mask. Umetnikova naloga je to, da uporabljajoč besede, napravi besede tako prozorne, da stvar sama proseva skozi vse čistosti svoje svetlobe.

Pravijo, da pesniki lažejo. Seveda. Toda za razliko od nas, običajnih lažnivcev, uporabljajo pesniki laž zato, da bi povedali resnico.

To je pomp in resnica tragedije. Tam hodijo po odru, na visokih zlatih koturnih, in govore mogočne, patetične besede. Toda nenadoma se v njihovih lastnih besedah razkrije *resnica* njihovih besed, ki so bile na prvi pogled tako lažne, tako narejene, tako samovšečne: maske padajo z obrazov, zavesa se pretrga in v votlih, krvavečih očeh heroja zazija samo brezдно življenje.

Vse stvari so lepe in vredne ljubezni. Stvari ne bi mogle biti, ko bi ne bile lepe. »Pod bivanjem in popolnostjo razumem eno in isto,« pravi Spinoza. Toda zakaj nam je potem ženska, ki jo ljubimo, lepša od dreves, lepša od sonca in lepša od neba? Zato ker smo prav njej odprli svoje oči: ničesar drugega ne vidimo razen nje in zato nam nič drugega ni lepo.

Kako pravzaprav pridemo do tega, da nam je eno lepo, drugo pa nelepo? Vse bi nam bilo lepo, ko bi znali vsem stvarjem odpreti svoje oči, ko bi znali ljubiti vse stvari. Zakaj so nam vseč prav žive barve, nežni obrisi, ostre meje in zveneči kontrasti? Zato ker nam ob njih začne srce utripati hitreje, ker se žilice v retini našega očesa napolnijo s krvjo, ker se živčni impulzi prenašajo živeje na vse strani — ker stvarnost tedaj

vdere v nas v svoji prvobitni resničnosti kakor reka. Da bi nam bila stvar lepa, jo je treba samo dojeti v njeni resničnosti, v njeni polnosti, v bogastvu njenih notranjih sil. Sami smo krivi, če nam je svet dolgočasen.

Predmet se nam zdi manj resničen kot subjekt prav zato, ker subjekt ne pristopa k njemu z vsemi svojimi subjektivnimi silami dojemanja, doživetja in akcije, ker ga ne dojema s svojo celovitostjo v njegovi celovitosti. Subjekt samo analizira objekt, ne dojema ga v njegovi notranji neskončnosti, kot »stvar po sebi«, ne dojema ga »subjektivno« ...

Lepota je doživeta kot magično, skrivnostno. Saj ne pravim, da ni mogoče odkriti vzrokov, zakaj se nam zdi eno lepo in drugo ne; toda ob dožitju lepote postanejo vsi ti vzroki in vse te razlage ničeve.

Ženska nas ne »očara s svojo lepoto« ... Očara nas s samo seboj, s tem, da je, s tem, da biva ... Ne pa s tem, da je taka ali taka. Globina lepote je v tem, da je stik z drugim bivanjem, ki nam bo večno ostalo skrivnostno, ki ga nikdar ne bomo spoznali do kraja.

Umetnost ni monolog genija, temveč dialog človeka s človekom. Na ravni umetnosti izginjajo individualne posebnosti, lastnosti in kaprice. Individualnost postaja brezkončno, se dotika brezčasnosti.

Lepota se izmakne anankizmu, da bi bila na silo uvrščena v neko kategorijo, na silo vtaknjena v neki predal in zaprašena čakala usmiljene roke arhivarja.

Arhivar je ponosen na svoj katalog, kjer ima vsaka stvar svojo številko. Toda ko obriše prah z lista, prestrašen opazi, da je vse izginilo z njega: ostale so samo globokoumne arhivarske učenosti. Umetnostni zgodovinar je kot geolog, ki lahko še razloči lupine rakov in okostja zmajev, toda vse to se ne giblje, ne živi več. Umetnost je ušla iz teh lupin, iz teh imen, slučajnosti, podrobnosti. Ušlo ti je prav tisto, kar si iskal. Martinček pusti svoj roževinasti rep v rokah sovražnika, sam pa se izgubi med travo. Tako je prav tisto bistveno, individualno, živo v umetnosti neulovljivo. Zato je umetnost za tistega, ki hoče dokončnega in jasnega »tako je«, tako vznemirljiva. V umetnosti ni ničesar dokončnega, ničesar, kar bi se dalo izčrpati. A hkrati je umetnost tako dokončna, tako popolna sama v sebi, da izven nje ni ničesar, kar bi jo lahko še dokončalo ali izpopolnilo. Prav zato je za eksaktnježa umetnost tako vznemirljiva. Z eno roko mu daje vse, vabi ga, da bi v njej našel dokončnost, z drugo roko pa mu vse jemlje.

Kako zoprna so mi vsa ta pojasnila, razlage, pripombe, apologije, komentarji in silogizmi!

Resnica lahko govori sama za sebe, ne potrebuje advokata. Pri ženski, ki jo ljubimo, bi nam bila reklama smešna in zoprna.

Nekateri ljudje so tako suhoparni, da niti umetniškega dela ne znajo doživeti brez pojasnil, naslovov in podnaslovov, brez raznovrstnega biografskega in bibliografskega govoričenja.

Šakali in srake, ki žive od literature, mi niso nič manj ogabni kot popje, ki žive od religije.

Individualno je *stvar po sebi*: neoprijemljivo, neulovljivo, nedosegljivo, neizčrpni rudnik bogastva.

Že Aristoteles je vedel, da je splošno tista zunanja določenost, forma, omejenost stvari, ki nam omogoča, da jih dojamemo, opojmimo, kategoriziramo. Splošno je naš organon, naše *orodje*, ki nam omogoča zagrabit, dojeti, zajeti in opredeliti stvari. Kar pa dojemamo in česar nikdar ne moremo dojeti do kraja, je »materija«, se pravi tema, skrivnost in globina individualnosti, neukročena svoboda stvari po sebi.

Kako omledna je misel, da nam bo nekoč »vse jasno«. Komu je vse jasno? *Živali je vse jasno*. Žival si brez ostanka pridobi svoje okolje, zanjo ne obstaja stvar po sebi, ne obstaja bolečina nasprotja med subjektom in svetom, ki obstaja neodvisno od njega. Žival ne zna gledati v temo, v prepad neodkritega v sebi in v svetu okrog sebe.

Morda za nas čez milijon let ne bo več skrivnosti — bodisi zato, ker bomo vedeli vse, ali pa si bomo utvarjali, da vse vemo. Toda v tem primeru bi tudi prenehali biti ljudje in bi postali živali ali pa rastline.

Kadar zapreš oči in pritisneš z dlanjo obnue, vidiš presenetljive lepote. Ornamenti najrazličnejših barv, bujnejši od najbujnejših fantastičnih indijskih arabesk, nastajajo pred tabo, izginjajo in se vračajo v še bolj neverjetnih oblikah! Ko bi bil človek čist duh in bi mu bilo dovolj samo gledati, ne pa tudi vonjati, grabiti in okušati stvari — potem bi si razen tega raja ne želel nobenega raja več. Ko bi človek ne bil razdvojen od hrepenenja po vedno novih in novih stvareh, bi našel raj v svojih lastnih očeh...

Tvoje ustnice komaj zadržujejo smeh. Saj vem, saj vem: vsa sreča sveta ni ne v meni in ne kje drugje — vsa sreča sveta je v tebi, v tebi.